

VÁR

XIX. ÉVFOLYAM

2024/4. SZÁM

Bakonyi István
Csontos Márta
Fűrész István
Gárdonyi Géza
Iancu Laura
Kaszás István
Káliz Sajtos József
Keller Péter
Konrad Sutarski
Lángi Péter
László Zsolt
Legény Péter

Oláh András
Orosz Margit
P. Maklári Éva
Prohászka László
Sebők Melinda
Simek Valéria
Simon Kornél
Szuromi Pál
Weöres Sándor
Zilahy L. Ágnes
Zirig Árpád

IRODALMI ÉS KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

8000 Székesfehérvár, Kossuth Lajos utca 14.

Lapalapító, főszerkesztő: BOBORY ZOLTÁN boboryz@gmail.com

Szerkesztők:

vers: LÁSZLÓ ZSOLT videkipegazus@gmail.com
széppróza: P. MAKLÁRI ÉVA pappjozsefne.eva@gmail.com
tanulmány: SEBŐK MELINDA melinda.sebok@gmail.com
esszé, kritika: VÁCZI MÁRK vaczimark26@gmail.com
lektor: GELENCSÉRNÉ SZARKA MÁRIA

Munkatársak:

BORBÉLY LÁSZLÓ, CSÜRÖS CSILLA, ELMER ISTVÁN,
PRAX LEVENTE, SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY

A borító belső oldalain:

SZÜNDERNÉ HAVASI ERZSÉBET: Városcopy; pasztellkréta
MIKLÓS JÁNOS: Édenkert; égetett kerámia

Kiemelt támogató: Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata

Tipográfia és nyomdai előkészítés: Stokinger József

ALTO
NYOMDA

Székesfehérvár, Irányi Dániel utca 6. Felelős vezető: Vass Tibor

HU ISSN 1786-738X

KELLER PÉTER

Gárdonyi Géza első regénye, az *Álmodozó szerelem*

avagy az író első dokumentált
életpálya-módosítása

Először 2023 húsvétján jelent meg könyv formában dédapám első regénye, amelyet 19-20 évesen Devecserben írt. Az életrajz szerint 1883. április 20-tól augusztus 29-ig, tehát alig több mint négy hónap alatt készült el. Több mint két év után ismerhették meg a Győri Közlöny olvasói. 1886. január 1-jén állt munkába Gárdonyi a lapnál, és 3-án már meg is jelent az első részlet, melyet 32 további követett. A június 3-i számban jelent meg az utolsó közlemény. Négy barát – Pajándi Sándor, Berényi Mihály, Béndek Ágoston és Kádár József – sorsába enged betekintést az írás. A négy kicsapott pataki diák sorsa négy különböző életút-részlet, négy eltérő megoldás a nem tervezett iskolaelhagyásra és párválasztásra. Pajándi Sándor történetében a húszéves író saját addigi életének részletei is felismerhetők: a sárospataki diákelet, szerelmei, tanítói pályája, a szerzetesi életre való jelentkezésére kapott elutasítás. Megjelennek addigi életének konkrét helyszínei: a már említett Sárospatak mellett Szőlősgyörök, Karád, Devecser, de még Eger is. Megismerhetjük addigi tanítói tapasztalatait, és felsejlenek a háttérben a 18 éves születésnapja körül megfogalmazott életelvei.

Vizsgálatom célja

Sok szempont adódna az elemzésre. Egy korábbi dolgozatomban részben ezzel a regénnyel igazoltam, hogy dédapám a Balaton írója is.¹ Utána lehetne nézni a pataki diáktörténeteknek a kollégium özszerendezett anekdotagyűjteményben és a fennmaradt évkönyvekben. Az első néhány regény egymás mellé állítása is izgalmas téma. Elemezni lehetne, mennyi mindent érzett meg előre dédapám a későbbi életéből. Bizonyosan sok, a *Titkosnapló*ban megfogalmazott írói elv csírái is kereshetők lennének ebben a regényben. Az emblematikáról (templom, természet, vonat, tánc) is lehetne gondolkodni. Beszélhetnénk a regény egyik alakjának, Csorbók bácsinak figurájáról, mint Göre-előképről. (A Göre figurát nagyapám is, Horváth József is győri mintákhoz kötik).² Egy cikk keretében ennyi izgalmas témát nem lehet feldolgozni. Ebben az írásomban a regényről az eddig napvilágot látott véleményeket rendszerezem, az életút ismeretében elemzem élete első újratervezését és annak jelentőségét a későbbi életpálya-módosításokra.

Korabeli vélemények a regényről

Bár a regény nem jelent meg könyv alakban, a Nemzeti Újság 1923. november 4-i számában Rezek Román ismeretlen regényként beszámol róla. A keletkezés éveként az életrajzzal szemben 1885-öt jelöli meg. Az életrajztól szintén eltérő módon megtagadott regénynek tartja. A szerző vallásosságát emeli ki. A *Miatyánk* elemzését hosszabban is tárgyalja. Úgy véli, Gárdonyi azért tagadta meg ezt az írását, mert több részlet esetén úgy látta (pataki események, barlangjelenet), hogy Jókai hasonló helyzeteket nála jobban írt le, illetve hogy saját maga például a tanítói hivatásról későbbi írásaiban hitelesebben tud beszélni.³ Rezek Román a későbbi regényekkel – *A láthatatlan ember*, *Szűnyoghly Miatyánkja*, *Ábel és Eszter* – való kapcsolatokra

¹ KELLER Péter: „A Balaton az Isten költeménye” Gárdonyi Géza és a Balaton. Magyar Műzsa, 2023/1., 47-54.

² Gárdonyi Göre Gábor bíró úr levelei fejezet. In: GÁRDONYI József: *Az élő Gárdonyi-II.* Dante, Budapest, 1934. és Horváth József: *Fejezetek Gárdonyi Géza győri éveinek humorából.* In: „A Nemzeti szalóny és Más”. (szerk., Keller Péter), Magánkiadás, 2021. 19-27.

³ Ezzel az állításával nem tudok egyetérteni, ugyanis alapvető pedagógiai elvei már ebben az írásában kikristályosodtak, és nincsenek ellentétben későbbi véleményével. Ez logikus is, hiszen aktív tanítósága Devecser után már nem tartott hosszú ideig.

is rávilágít. Nagypám az életrajzban viszonylag nagy terjedelemben foglalkozik ezzel az első próbálkozással.⁴ Rámutat, hogy már ebben a korai írásában is a szereplőket konkrét személyekhez köti. Nem tagadja, hogy érezhető Jókai hatása. Ő is utal a későbbi regényekkel való hasonlóságokra. A hibákról is szót ejt, de Rezek Románnal ellentétben úgy fogalmaz, hogy erre a korai írásra nem vonatkozott a „ne adjátok ki” és a „halálom után elégetendő” kérés. Abba is beavat, hogy már ő is gondolkodott azon, hogy az írást kötetbe rendezi.

Legújabb kritikák

A 2023-ban kötet formájában először megjelent regény szövegét gondozó Balázs Géza a kiadás előszavában a mű különlegességét abban látja, hogy Gárdonyi korai írói módszere – rövid mondatok, filmszerűség – megfelel a mai olvasóközönség igényeinek is. Több helyen él a montázstechnikával, vagyis az egyik helyszínen játszódó történetre ráírja a másik helyen ugyanakkor játszódó párhuzamot. Kiemeli, hogy több, páratlanul szépen stilizált jelenet van a regényben. A külső hatások között számára Rómeó és Júlia története is feltűnik. Látja a pszichoanalízissel rokonítható lélekábrázolás csíráit is. Véleménye szerint a húszéves Gárdonyi írói felkészültsége és nyelvezete már ebben az első regényben is teljes fegyverzetében előttünk áll. Bibliai, mitológiai utalások, tájszavak, archaizmusok sokasága jellemzi az írást. Tart attól, hogy az irodalomtörténész szakna nem korszerű regényként tekint majd a műre, ugyanakkor izgalmas, kedves, szórakoztató olvasmánynak ítéli, mely – ha az olvasó engedi – felemelő érzéseket kelt benne.

Ennek a kései első kiadásnak része Cs. Varga István tanulmánya is. Ő a regény szakrális értékeit emeli ki. Fellívja a figyelmet arra, hogy már ebben az első próbálkozásban megjelenik az istenkeresés és az ember létkérdéseire adható válaszkérés: „Mi az ember, életének mi a célja: mi végre vagyunk a világon?” A regény egyik magaslati pontját a szentmise láttató erejű elbeszélésében, szakrális csúcspontját pedig a *Miatyánk* textusának szépírói értelmezésében jelöli meg. Így fogalmaz: „Gárdonyi ifjúkori Miatyánk-értelmezése olyan jelentős szakrális nyom, textusa szerint tanúbizonyság, amelyen eljuthatunk a lényeghez. Az istenhívő író kiválóan ismerte, mélységesen értette a latin nyelvű katolikus liturgiát, szertartásokat, imádságokat,

⁴ GÁRDONYI József: *Az élő Gárdonyi-I.* Dante, Budapest, 1934. 145-150.

énekeket, a latin nyelvű Miatyánkot is (...) Az istenkereső író és gondolkodó – súlyos válságokat leküzdve – megtalálja, akit keresett.”⁵ Cs. Varga Gárdonyi *Miatyánk*-értelmezését Szent Ferencével veti egybe. Megállapítja, hogy Gárdonyi szépírói interpretációja őszinte, szívből jövő, egyenes beszéd, magasztaló értelmezés. Szent Ferenc kifejtése, kiegészítése pedig lélekből fakadó, mélységes áhítatot sugárzó ragyogó imádság.

Tanulmányában utal Ferenc pápa *Miatyánk*-értelmezésére is, amely alapvető szükségleteinkre vonatkozó három kérdésre koncentrálna: a kenyérre, a megbocsátásra és Isten segítségére a kísértések idején.

Életrajzi adatok

Dédapám még nincs húszéves, amikor e regény írásába belekezd. A regény születése előtti meghatározó személyes élményei az istenkeresés, a párkeresés és a tanítóskodás. Isteneresése állomásai Szőlősgyörök és Devecser. Szőlősgyörökön tizennyolcadik születésnapja körül fogalmazza meg életelvéi között a Jézus-követést és két évvel később, Devecserben, fohászában tanúságot tesz már arról, milyen jó az Isten közelében élni:

„Uram, add szent kegyelmedet (...) Segíts küzdelmeimben. Őrizz meg minden bajtól, hogy téged zavartalanul szerethesselek, mert csak Te vagy az, akit szeretni tudok határtalanul és lángoló szívvel. Te vagy az én egyetlen és legönzetlenebb atyám.” (1882. szeptember 22.)

Ennek a belső örömnak másik megnyilvánulása az 1882 karácsonyára írt és komponált *Fel nagy örömré* című ének. Gárdonyi vigasztalhatatlan, mikor Pék Katica végleg elhagyja. Fájdalmában, világmegvetésében elhatározza, hogy kolostorba vonul.⁶ 1883. augusztus 3-án Supka Márton plébános, az iskolaszék elnöke a pozsonyi ferencesek tartományfőnökétől kéri Gárdonyi szerzetbe való felvételét,⁷ amit 1883. augusztus 17-én Jarmady Martiny provinciális elutasít, mondván, hogy elkésett, de felajánlja, hogy laikus testvérnek felveszi.⁸

Az ifjú író párkeresése a tanítóképző elhagyása után már Szőlősgyörökön kudarcba fullad. Érdekes módon Pék Katicával a szerelmi történet a regény írása közben folytatódik. Kató visszaad egy teljes

⁵ CS. VARGA István: *Álmodozó szerelem. Gárdonyi pályakezdő regénye könyv alakban*. Agria, 2022 / 3. 59.

⁶ GÁRDONYI József: *Az élő Gárdonyi-I*. Dante, Budapest, 1934. 104.

⁷ Uo. 106-107.

⁸ Uo. 107.

kötetnyi verset, melyek mind tűzbe kerülnek úgy, ahogy voltak, a „gyönyörű” kötésben (1883. július 2.).⁹ Válaszul Gárdonyi visszaküldi Kató barna hajfűrtjét, de keserűen írja naplójába: „Ez volt az egyetlen, igazán lelki szerelmem. Nem is lesz több, tudom (1883. július 9.).”¹⁰ A tanítói pályát az életrajz szerint¹¹ azért választotta, mert édesapja már érezte közelgő halálát, és fia kezébe mihamarabb diplomát szeretett volna adni. Gárdonyi 17 évesen hagyja el a Líceumot. Képesítést kora miatt csak egy évvel később tud majd szerezni. Ezért is kerül segédtanítóként Karádra. Itt sok megaláztatásban részesül és nyomorog, de már újságírással próbálkozik. Egy év múlva szeretne Szőlősgyőrökbe menni tanítani, de nem választják meg. Lengyeltóti-ban, Tabon és Öreglakon is próbálkozik, sőt még Pécssett is. Végül Devecserbe kerül. Először úgy tűnik, mintha egy következő Karádra került volna, de a zeneszeretet összebékíti Tima Lajos főtanítóval.

Az első újratervezés

Az életmű vizsgálatakor a *Titkosnapló* elemzése során bebizonyosodott, hogy Gárdonyi korát jóval megelőzve ösztönösen is a mai minőségfejlesztési módszerek alapján dolgozott.¹² Írásművészete és életvitele tökéletesítése érdekében ciklikusan. Az életrajz szerint Gárdonyi Pék Katicával való szakítása után közel egy hónapra kezd bele az *Álmodozó szerelem* írásába. Ekkor észleli és értékeli az eredményt, életvitele kudarcát. Ekkor kezd az újratervezésbe. Élete eseményeit újra-gondolja. A regényben gondolatai visszaviszik azokra a helyekre, ahol korábban élt,¹³ átéli azokat a szituációkat, melyeknek részese volt.¹⁴

Az újratervezés eredménye – a bemutatott életutakból leszűrhető tanulság –, hogy az emberi kapcsolatok csak a bibliai alapmodellek szerint működnek jól, a párkapcsolatokból nem hagyható ki az Isten, a kilencedik parancs nem hágható át. Az ember felül kell emelkedjen az őt ért sérelmeken, bántalmazásokon, és a *Miatyánk* szellemében

⁹ Uo. 103.

¹⁰ Uo. 103.

¹¹ Pályaválogatás fejezet. In: GÁRDONYI József: *Az élő Gárdonyi-II.* Dante, Budapest, 1934.

¹² A titkosírás fejezet. In: KELLER Péter: *Az élő Gárdonyi-arc.* SZIT, Budapest, 2015.

¹³ Sárospatak, Eger, Keréd/Karád, Dörög/Szőlősgyőrök, feltehetően Andocs

¹⁴ A *Falu rossz*a című darab színrevitele Dörögön/Győrökön, majd utána utazás Kerédre/Karádra segédtanítói állás betöltésére; Sándor javára szerelmi vetélytársa lemond Ilonáról; a ferences szerzetbe való jelentkezés Devecserben és az andocsi ferencesekhez való belépés.

minden ellene vétkezőnek meg kell, hogy bocsásson. Ennek az első újratervezésnek az is része, hogy a néptanítói hivatás mellett kötelezi el magát. Arra, hogy a regény a fentiek alapján több mint egyszerű romantikus történet, és van alapunk azt állítani, hogy a bemutatott életutak tanulságai jelentik a regény mondanivalóját, maga az író vezet rá bennünket. Az ő regénybeli alteregója, Pajándi Sándor ugyanis már az első jelenetben meghatározza az írói szándékot: ez a regény életbölcsségről szól.

A 20 éves író életvezetési tanácsai

Bár a cím *Álmodozó szerelem*, a húszéves író mégsem csak a szerelem, hanem általánosságban az emberi kapcsolatok foglalkoztatják. A férfi-nő kapcsolat mellett a szülő-gyerek viszony és a barátság is. A kántortanító az emberi kapcsolatokat az evangéliumokon átszűrődő fényel megvilágítva láttatja.

A felebaráti szeretet

A felebaráti szeretet alapmodellje az irgalmas szamaritánus példája és Jézus példabeszéde az utolsó ítéletről.¹⁵ A Jézus jobbára kerülőkre Zsendéék a példa. Ők az irgalmas szamaritánusok.

¹⁵ Az utolsó ítélet.

„Amikor eljön dicsőségében az Emberfia és vele minden angyal, helyet foglal fonséges trónján. Elébe gyűlnek mind a nemzetek, ő pedig különválasztja őket egymástól, ahogy a pásztort különválasztja a juhoktól. A juhokat jobbára állítja, a kosokat pedig baljára. Aztán így szól a király a jobbán állókhoz: Jöjjetek, Atyám áldotta, végétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot! Éhes voltam, és adtatok ennem. Szomjas voltam, és adtatok innom. Idegen voltam, és befogadtatok. Nem volt ruhám, és felruháztatok. Beteg voltam, és meglátogattatok. Börtönben voltam, és fölkerestetek. Erre megkérdezik az igazak: Uram, mikor láttunk éhesen, hogy enned adtunk volna, vagy szomjasan, hogy innod adtunk volna? Mikor láttunk idegenként, hogy befogadtunk volna? Mikor láttunk betegen vagy börtönben, hogy meglátogathattunk volna? A király így felel: Bizony mondom nektek, amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettetek. Ezután a balján állókhoz is szól: Távozzatok színem elől, ti átkozottak, az örök tűzre, amely az ördögnek és angyalainak készült. Mert éhes voltam, s nem adtatok ennem. Szomjas voltam, s nem adtatok innom. Idegen voltam, s nem fogadtatok be. Nem volt ruhám, s nem ruháztatok fel. Beteg és fogoly voltam, s nem jöttetek el meglátogatni. Ekkor ezek is megkérdezik: Uram, mikor láttunk éhesen vagy szomjasan, idegenként vagy ruhátlanul, betegen vagy börtönben, s nem voltunk szolgálatodra? Erre majd ezt feleli: Bizony mondom nektek, amit a legkisebbek valamelyikével nem tettetek, velem nem tettetek. Ezek örök büntetésre mennek, az igazak meg örök életre.” (Mt 25, 31-46)

Befogadták, enni és inni adtak Ilonának. A Jézus baljára kerülők azok, akik Sándort nem fogadják be akkor, amikor Ilona halála után útnak indul Olaszországba.

A barátság

A baráti kapcsolat a felebaráti szeretetre épül, de több annál. Földön túli célja van, és áldozatokat kíván. Ahogyan később *A kövirózsa* című kis elbeszélésében figyelmeztet: „Becsüljük meg a jóbarátokat! Az élet javai közé tartozik az az öt-hat velünk-érző lélek, akivel együtt utazgatunk a század hajóján a csillagokkal világított nagy végállomás felé.” Ebben a csillagokkal világított végállomás a Gárdonyi által meglátott cél: az örök élet! Az áldozatvállalás több szintjét és módját is bemutatja a regény. Már itt érvényesül a később megfogalmazott írói elv: „Szeretett figurádról is mondj valami rosszat, valami kis hibát a lelki karakterében. És hitvány vagy éppen gonosz emberről is mondj valami jót. Ha egyebet nem, azt, hogy kit szeret, vagy ki szereti.” Miska – annak ellenére, hogy a barátok között ő a negatív jellem – János evangéliumának központi gondolatát tárja az olvasó elé: „Senki sem szeret jobban, mint az, aki életét adja barátaiért.”¹⁶ Gusztival együtt katonáskodik és korhelykedik, de megtagadja a parancsot, nem szúrja le barátját, vállalja inkább, hogy esetleg őt állítsák hadbíróság elé. A portyáról visszatérve mondja: „Ormester úr! Itt van a dobos kardtusa, őt pedig nem szúrtam agyon, mert jobban szeretem, mint az életemet.”

Apa-fiú kapcsolat

A pataki diákok, a főszereplők – Pajándi Sándor, Berényi Mihály, Béndek Ágoston és Kádár József – mind tékozló fiúk. Elhagyják a szülői házat. Kádár és Béndek rendezi a viszonyt, Sándor már nem tudja, mert édesapja meghal, Berényi nem is tesz rá kísérletet. Gárdonyi úgy alakítja a történetet, hogy akik visszatálnak az atyai házba, azok révbe is jutnak. Az a mód, ahogy Sándor rendezi az édesapjával való kapcsolatát, minden olvasó számára, minden időben és helyzetben követendő példa az Isten-kapcsolat vonatkozásában is, hiszen mindannyian csak az imádságban kerülhetünk kapcsolatba a Mennyei Atyával.

¹⁶ Jn 15,13.

„Midőn (Sándor) lefeküdt, megmagyarázhatatlan erőből ösztönözve fölült ágyában, s egy miatyánkot rebegett el. Ezt, mióta édesanyját eltemették, sohasem tette meg. Annak pedig már tizennégy éve múlt. Micsoda rejtelmes készítés volt az, mely kezeit imára kulcsolta, és szemeit a mindenek atyjához emelte? Tagadjátok-e, hogy csodás és mindeddig megfejthetetlen összeköttetés létezik a lelkek között?¹⁷ A fiú anélkül, hogy sejtette volna, édesatyjáért imádkozott.”

A földi atyák számára is tanulságos a regény. Az ő feladatuk a tékozló fiú atyjával való azonosulás:

„A legutóbbi hónapokban abból az öreg bibliából kellett neki olvasnom, mely valamelyik ősről maradt ránk, és melyet a koporsóban melléje kellett tennem. Rendesen ő választotta ki, amit olvastam: különösen szerette Sirák könyvét, Dávid királyt, Jeroboámot, a zsoltárokat, Jézus példabeszédeit: a tékozló fiút hallgatni.

– A tékozló fiút... – rebege utána fuldokolva Sándor.

– Mikor azt olvastam, hogy a fia hazatért atyjához, és az megölelte és megbocsájtott neki, mind a ketten sírtunk, és én kimentem a kapuba, hogy megnézzem, nem jössz-e.

Sándor azt hitte, megőrül ez iszonyú elbeszélés alatt.

– Azután, minden este imádkoztam érted, hogy ha el is felejtettél minket, legalább boldog életet adjon az Isten – boldogabbat, mint a mienk. Azt hiszem, szegény atyám utolsó pillanatában is érted imádkozott.”

Párkapcsolat

A férfi-nő kapcsolat alapvető eleme a tisztaság.

Berényi párkapcsolata negatív példa. Se szeretet, se Isten-kapcsolat, se megbocsátás nincs benne. Egy férjétől szeretetet nem kapó katonatiszt feleségébe habarodik bele. Rajtakapják, menekülnie kell. A viszony meg is szakad. Sándor folyamatosan újratervezi kapcsolatait. Miután csókot lopott Bogáti főtanító feleségétől, és az asszony felpofozta, „amint visszatért lakásába, egy nagy római kilencest¹⁸ rajzolt a legszembeötlőbb helyre, s mindannyiszor elpirult, valahányszor azt meglátotta!” Sajnos, nem tudott magán sokáig uralkodni. Mikor elő-

¹⁷ Gárdonyi mint keresztény ember a lelkek közötti kapcsolat létében hitt. Ez alapvetően más, mint az a spiritizmus, amit rásütöttek!

¹⁸ „Ne kívánd el embertársad feleségét” (Kiv 20,17; MTörv 5, 22).

szőr meglátta Ilonát: „A leányka az Istent imádta. Sándor a leánykát.” El is csábította. Elérte, hogy Ilona életében Isten helyére lépett. Kisajátította, kivezette a világból. Azt hitte, „győzött” azzal, hogy átmeneti idillben élhet szerelmével. Gárdonyi rámutat: az ilyen „nyarak” nem tartanak örökké. Jön a „tél”, a tragédia, a halál. Sándor ebből sem tanult. Herminnel való házassága szintén csupán a testiségre épült. Végül őt is megcsalták, amit meg is bosszult.

Az eredményt hozó újratervezés egyfajta feltámadással indul. Annál a sírnál találkozik Sándor a tetszhalálból feltámadt Ilonával, ahol a szeretett nő meghalt. Sándor sok bűnnel terhelt. Ilona számára viszont ismét az Isten az első: a Miatyánk szellemében megbocsátja Sándor ballépéseit, sőt, hogy Sándor lelkén könnyítsen, még Herminnel kötött házasságának felbontását is rendezi. Az újratervezés után már együtt imádkoznak, már visszatérnek az egyházba is. Úgy lesznek boldogok, hogy:

„Letérdeltek gyermekük sírhalmához, és egy forró ima után elhagyták a rengeteget. (...) Fél év múlva Sándor Ilonával állt az oltár elé. A pap megáldotta szerelmüket (...) És ma is boldogan élnek együtt, szívből és lélekből szeretik egymást; ezért az ő boldogságuknak nem is lesz soha (vége).”

A néptanítói hivatás melletti elköteleződés

A regényben két tanítóról is szó esik. A dörögi (szőlősgyöröki) Mihályi Lajosról és a kerédi Bogáti Farkasról. Mindketten szolgálnak, mindketten példaképei Pajándinak, Gárdonyinak. Az ő példájuk alapján határozza el magát Pajándi, azaz Gárdonyi, hogy nem csügged: küzd, nyomorog, és folyamatosan műveli majd magát. Az ő példájuk alapján érti és érteti meg, hogy „kár minden tanítónak a teológiából vagy valami magasabb pedagógiából nem kerülni ki, mert a valódi népneveléshez nagy műveltség kell. Ne tessék mosolyogni, a tanítók hivatása nemcsak az abéce és a káté bebóvízáztatásáig terjed!”

A megbocsátás

A megbocsátás a regény központi gondolata. Szinte ezzel indul: „A mi hőseink fiatalok voltak, s így a sok bolondság, amikbe belekeveredtek, megbocsátható nekik.” A regény szakrális csúcspontjának tekinthető *Miatyánk*-textus elemzésében is a megbocsátás a legrészletesebben, legmélyebben kifejtett gondolat. Dédapám feltehetően ismerhette a Cs. Varga István által említett, Szent Ferenctől származó

elmélkedést, hiszen ferencesnek akart állni maga is Devecserben. Talán éppen ezért az andocsi ferences kolostorban fogalmazza meg Pajándi Szent Ferencével párhuzamba állítható gondolatait a Miatyánkról. Mindketten – Szent Ferenc is, Pajándi által dédapám is – a megbocsátás kegyelmét kéri Istentől. Szent Ferenc a megbocsátás tökéletességére törekszik. Dédapám interpretációjának középpontjában az örök életre jutás lehetőségének elvesztése áll. Ez pedig már nem a fiatalkori bolondságok kategóriája.

Szent Ferenc	Gárdonyi Géza
Miképpen mi is megbocsájtunk az ellenünk vétkezőknek: és ha nem bocsátunk meg valamit egészen, add, Uram, hogy teljesen megbocsássunk; add, hogy az ellenséget igazán szeressük s érettük nálad buzgón közbenjárjunk, senkinek rosszért rosszal ne fizessünk, s azon legyünk, hogy benned mindenkinek hasznára lehessünk.	„Bocsásd meg a mi bűneinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétetteknek.” Rettenetes ítélet a haragvólknak, átok azokra, akiknek bosszú forr szívükben, mert ezzel önmagát ítéli el az imádkozó; magára idézi az Isten büntető kezét; annyi, mintha átkot mondana önféjére. Bocsáss meg, amint én megbocsátok! És ha szívemben a harag gyilkos után kiált: gyilkolj le mennyköveddel; ha kezem botot fog embertársamra: szárítsd el azt; ha nyelvem szitokkal veri bántóimat, némítsd el örökké, hisz magam mondom: bocsáss meg, amint én megbocsátok! Hány ember fekszik le e szavakkal, anélkül, hogy észrevenné, miszerint ítéletet olvasott pihenni hajló fejére; és nem retteg, hogy föléje dől a ház!

A húszéves Gárdonyi félti az örök életét. Nem is annyira bűnöktől – erre Pajándi története, számtalan bukása a példa –, hanem sokkal inkább saját magától. Ha ő nem bocsát meg az ellene vétkezőnek, Isten nem bocsát meg neki! Dédapám a mások bűnét meg nem bocsátó ember – maga vagy más – örök életéért aggódik. Ez az aggodalom is a Jézus-követés melletti tanúságtétel. Az ismert csalódások után nem mást vádol, hanem magába fordul, és magát tökéletesíti. Nem Pajándival, hanem Ilonával azonosul: „A nők szívében van a valódi érzés, a szeretet minden jó iránt. / A nők szíve a szeretet világa.”

Gárdonyi húszévesen már rádöbben, hogy a megbocsátás kapcsán nem a másik fél hibája, bűne a fontos, hanem a sajátja. Elismeri, hogy bűnös, tehát ő is megbántotta a másikat, el kell tehát fogadnia és meg kell értenie, hogy vele szemben is vétkeznek. Az ellene vétkezőtől szinte függetlenül kell megbocsátania. A bibliai ihletettséggű kapcsolati alapmodellek tanulsága is az, hogy a másik fél szándékai, tettei igazán a megbocsátásban valójában nem is játszanak szerepet. A tétkozló fiú apja szereti a fiát. Nem azt tartja számon, mit tett, hanem arra vár, hogy visszajöjjön hozzá. A másikért életét feláldozó ember és az irgalmas szamaritánus esetében fel sem merül, hogy a másik fél mit gondol, mit érez, mit tett, hogy megbántott-e.

A stratégia az életelvekhez való visszatérés

Maga az újratervezés, Gárdonyi változtatásra, tökéletesedésre való vágya és készsége határozottságára utal (4. életelv). Az emberi kapcsolatok bibliai alapokra helyezésének vágya a Jézus-követéséből (13. életelv) vezethető le. Az, hogy számára a nők nem nőtények,¹⁹ a szemérmességéből (12. életelv) ered. Folyamatos önképzése szorgalmára (6. életelv) bizonyíték. Dédapám életében több újratervezésre került sor: újságíró lett, megnősült, családot alapított, a Feszty Szalon tagja lett, Egerbe vonult, élete végén újra akarta írni az életművét. Nem minden újratervezése dokumentált. Az azonban bizton feltételezhető, hogy élete a Jézus-követés vonatkozásában sikeresnek mondható. Tordai Ányos egri cisztercita pap, a barátja ugyanis úgy nyilatkozott, hogy: „Mi egriek följobb nem vihettük (mint a Bebek bástya). De a jó Isten, hisszük, még magasabbra vitte.”²⁰ Ez a mondat egy pap szájából a keresztény ember számára annyit jelent, hogy dédapám nagy valószínűséggel eljutott az Örök Hazába.

Az egyes újratervezések eredője az Örök Haza irányába mutat. A felebaráti szeretetről fiainak azt hagyja örökölni, hogy alázatosságuk csak az emberszeretben nyilvánuljon meg. A barátait Tordai szerint szeretettel fogadta, velük a Bibliáról és a hitigazságról beszélgetett. Szerinte a „nőnek már maga a megjelenése a végtelenséget érezteti”. Bródy levelére Kállay Miklósnak, a Nemzeti Újság szerkesztőjének

¹⁹ Utalás a *Titkosnapló* bejegyzésére: „A szeretet lángjának magassága az írónak is magasság mértéke. Kis írók csak a tétlen embereket festik, akiknek egyetlen foglalkozása a szerelem, vagyis kinek hogyan nyugtalanodik a nemző ösztöne (...) Ami nőket ezek az írók festenek, nem nők, hanem nőtények.”

²⁰ TORDAI ÁNYOS: *Gárdonyi utolsó napjaiból. Naplójegyzetek*. Élet, XIII. évf. 23.sz.

csak annyit mond, „Bródy már is megbánta. Ismerem. Mindig heveskedő természet volt. Nem tehet róla.” A bibliai alapú életvezetési modellek rendre felbukkannak későbbi írásaiban is. (*A falábú ember*: „Ne éljetez úgy, mint a pogányok, akik hiúságokon járatják az eszüket,”²¹ illetve „Ahol a kincsöd, ott a szíved is;”²² *Aggyisten Biri*: „Senki sem szeret jobban, mint az, aki életét adja barátaiért;”²³ *A láthatatlan emberben* Dsidsia példája: a Szeretethimnusz²⁴ élhető valóság; *Ida regénye*: „akik Istent szeretik, azoknak minden javukra válik;”²⁵ *Ki-k a párjával*: „Senki sem szeret jobban, mint az, aki életét adja barátaiért;”²⁶ *Te Berkenye; Szegény asszony kétfillérje*.) Azt, hogy rendezett és jó kapcsolatra törekedett Istennel és az egyházzal, bizonyítják egri római katolikus papbarátai. Nyolc ciszterci szerzetes (Dombi Márk, Greska Kázmér, Kassuba Domonkos, Kürti Menyhért, Maczki Valér, Madarász Flóris, Tordai Ányos, Werner Adolf) és három elismert világi hitudós (Halászy Caesar, Kriston Endre, Péterdy József) tartozott baráti köréhez. Halászy Caesar mondta róla 1899-ben: „Nem kell neki a világnak aranya, se ezüstje; híre-, dicsőségénél kisebb gondja is nagyobb. Böven kárpótolja a gondviselés nagy szívének gazdag kincseivel, melyeket mindennél többre becsül, mert ezekkel szolgálhat irodalmunknak, melynek nagy buzgalmű apostola.”²⁷ Tordai Ányos arról tett tanúságot, hogy dédapám halála előtt pár órával még fontosnak tartotta megosztani a körülötte lévőkkel, hogy azt érzi, lelke „tele van Istennel.”²⁸ Kosztolányi a gyászbeszédében is a lámpás motívumot említve a néptanító írójáról beszél, aki „Úgy égett, mint egy családi lámpa,” de aki körül a magyarság, „a nagy és boldogtalan és szétszóródott család” ül.

Gárdonyi húszéves, amikor észleli, hogy élete zátonyra futott. Ebben a regényben újragondolja addigi életét, újraéli a régi élményeit, és újratervezi életét. Az új terv a *Titkosnaplóban* később megfogalmazott *semmit ki ne mondj, amit az olvasó kitalálhat* elv alkalmazásával várácsolható elő a bemutatott négy életútból. Gárdonyi számára bebi-

²¹ Ef 4, 17.

²² Lk 12, 34.

²³ Jn 15, 13.

²⁴ 1Kor 13:4–7.

²⁵ Róm 8:28.

²⁶ Jn 15, 13.

²⁷ Egri Híradó, 1899. november 21.

²⁸ TORDAI Ányos: *Amit nem tudunk Gárdonyiról*. Különlenyomat, Magyar Kultúra, 1935. évf.

zonyosodik, hogy meg kell maradnia az életterveiben 18 éves korában megfogalmazott Jézus-követő úton, hiszen az emberi kapcsolatok csak a bibliai alapmodellek szerint működnek jól, a párkapcsolatokból sem hagyható ki az Isten, a kilencedik parancs sem hágható át. Az ember felül kell, hogy emelkedjen az őt ért sérelmeken, bántalmazásokon, és a *Miatyánk* szellemében minden ellene vétkezőnek meg kell, hogy bocsásson. Ennek az első újratervezésnek az is része, hogy a néptanítói hivatás mellett kötelezi el magát, vállalja az apostolságot. Életében többször kell pályát módosítania. Ezen változtatások eredője az Örök Haza irányába mutat, ahová Tordai Ányos – és a magam – reményei szerint már megérkezett.

